

İbn Fadlan Seyahatnamesi

İbn Fadlan, Çev. Ramazan Şeşen

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, 174 Sayfa, İSBN: 6054052226

Onur KÖSE *

İbn Fadlan, 10. Yüzyıl başında Abbasi Halifesi Muktedir'in katiplerinden olur. 921-922 yıllarında Halifece İdil Bulgarlarına elçilik heyetinde bulunur. Seyahati sırasındaki hatıralarını aktardığı eseri el-Rihle "Seyahatname" Türk tarihi açısından oldukça mühimdir. Eseri Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri olmuş, birçok çalışmada ana dayanak noktası ve ilham kaynağı olmuştur. İbn Fadlan, elçiliği sırasında uğradığı Türk boylarını çok iyi gözlemlemiş, boyların kültürleri ile ilgili değerli bilgiler vermiştir. Pek çok dikkatini çeken noktada insanlara sorular sormuş, kafasını kurcalayan noktaları öğrenmek istemiştir. Bizlere de bu değerli bilgileri aktarırken, bazı noktalarda kendi dünya görüşü sebebiyle olayları farklı yorumlaması da söz konusu olmuştur. Daha çok Oğuzlar, Bulgarlar ve Ruslar hakkında bilgiler vermiştir.

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
onurkose62@gmail.com

Bağdat'tan yola çıkan İbn Fadlan, Hemedan, Rey, Nişabur, Serahs, Kat rotasını izleyerek İran, Horasan, Harezim coğrafyalarından geçip İdil Bulgarlarına ulaşmıştır. Eserin Tarih dünyamıza kazanılması Zeki Veledi TOGAN tarafından olmuştur. Çalışmamızda esas olarak Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN "İbn Fadlan Seyahatnamesi" adıyla yayınlanmış aktarımından faydalandık.

İbn Fadlan, tam adı Ahmed b. Fadlân b. Abbâs b. Râşid b. Hammâd'dır. İdil Bulgar Hanlığına gönderilen Abbasi elçilik heyetinin kâtibi ve bu seferi anlatan kişi olarak ün salmıştır. Hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler çok sınırlıdır. Müslüman olan İdil Bulgarlarının isteği üzerine, onlara Müslümanlığı öğretmek için Halife tarafından bir heyet gönderilir. Bu dönemde İdil Bulgarlarının Hakanı Almış Han'dır. İbn Fadlan, elçilik heyeti başkanı olmasa da 4000 dinarı ve hediyeleri Hakana bizzat kendisi verir. Bunun sebebi olarak da heyet içinde en bilgili ve dini konularda en yetkin kişi olabilmesi ihtimali yatmaktadır. Nitekim aktardığına göre heyetteki şahıslar, dini konuları ona danışmaktadır.

Sevsen er-Ressî adlı elçinin başkanlığında 21 Haziran 921 tarihinde Bağdat'tan yola çıkan heyet Rey, Nişâbur, Merv, Buhara ve Hârizm üzerinden 12 Mayıs 922 Bulgar hanının İdil boyundaki karargâhına ulaşmış ve tahmin edildiğine göre yaz mevsimini orada geçirerek kıştan önce geri dönmüştür. Heyet uğradığı şehirlerde büyük itibar görmüş, özellikle Buhara'da Sâ mânîler'in ünlü coğrafyacı veziri Ceyhânî tarafından ağırlandarak genç hükümdar Nasr b. Ahmed'in huzuruna çıkarılmıştır. Ancak İbn Fadlân'ın ne zaman geri döndüğü hakkında net bilgi yoktur.

İbn Fadlân'ın dönüşünden sonra kaleme aldığı eser, bizlere doğrudan ulaşamamıştır. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed et-Tûsî (12. Yüzyıl müellifi) ve Yâkût el-Hamevî'nin (13. Yüzyıl müellifi) yaptıkları geniş alıntılar sebebiyle bu kıymetli bilgilere erişmekteydik, esere şüphe ile yaklaşan bilim çevreleri de vardı. Bilgilerin uydurma olabileceği kanaatini taşıyanlar mevcuttu, ta ki Zeki Velidi Togan, 1923 yılında Meşhed'de bir dergi içinde orijinal metne ulaşınca dek. İbni Fadlan'ın başarılı bir diplomat ve dikkatli bir seyyah olduğu netlik kazandı. Mevcut dönemde pek tanınmayan Türk, Rus ve İskandinav halkları ile ilgili kıymetli bilgiler veren bir eser olduğu görüldü.

Gördüğü ülkeler ve temasta bulunduğu halk veya kabileler hakkında İbn Fadlân'ın verdiği bilgilerin çoğu kendi şahsi gözlemlerine ve sözlü rivayetlere dayanır. Bulgarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Başkurtlar, Hazarlar, Ruslar ve diğer bazı milletlerin siyasî düzenleri, dinî inançları, ahlâk kuralları, ölü gömme merasimleri, giyecekleri, evlenme gelenekleri, dilleri, ekonomik durumları, vergi ve ticaret sistemleri ve tabii özelliklerine dair yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Bunlardan birkaçına örnek vermek gerekirse; Oğuzlar'ın komşuları Peçenekler'e kıyasla çok zengin olduklarına da işaret etmiş ve "Oğuzlar'dan on bin biniti ve yüz bin koyunu olanları gördüm" demek suretiyle 11. yüzyıl başlarında büyük boyutlar kazanan Oğuz göç ve fetihlerine hem demografik hem de ekonomik sebepler açısından ışık tutmuştur. Eserde bazı efsanevi aktarımlara ve abartmalara rastlanırken bazı çelişkili bilgilerin verildiği de görülür. Meselâ müellif göçebe Oğuzlar'ı dinsizlik, pislik ve kabalıkla suçlayıp haklarında "Allah'a itaat etmiyorlar"; "Hiçbir şeye ibadet etmezler" derken daha sonra Türkler'in arasında tek tanrı inancının yaygın olduğundan ve ahlâkî

temizliklerinden bahseder. Bulgar Türkleri 'ne ait kısımda da zina eden erkek ve kadınların öldürüldüğünü kaydeder ve hırsızların da zina edenler gibi cezalandırıldığını haber verir.

İbn Fadlân'ın eseri, 15. yüzyılda tarih sahnesinden çekilen İdil Bulgarı hakkında önemli bir kaynak teşkil eder. İlk defa 12. yüzyılda son Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul için 'Acâ'ibü'l-maḥlûkât adlı coğrafya kitabını yazan Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed et-Tûsî'nin yaptığı alıntılarla varlığı ortaya konulmuştur. Çağdaş araştırmacılar Danimarkalı J. K. Rasmussen esere, Orta Çağ'da Müslümanların Rusya ve İskandinavya ile olan ilişkilerine dair 1814'te yayımladığı makalede değinmiştir. 1923 yılında Zeki Velidi Togan, Meşhed İmam Rızâ Kütüphanesi'nde o güne kadar bilinmeyen bir coğrafya mecmuası buldu; İbnü'l-Fakîh ve Ebû Dülef el-Hazrecî'nin eserlerini de içine alan bu mecmuanın son kısmını İbn Fadlân'ın o güne kadar hiçbir yerde rastlanmayan seyahatnamesi oluşturuyordu. Togan keşfini takip eden yıllarda birkaç makale yazdıktan sonra 1935'te Viyana Üniversitesi'nde eser üzerine doktora yaptı.

İbn Fadlân'ın seyahatnamesi, özellikle Zeki Velidi Togan'ın Arapça metinle birlikte verdiği ayrıntılı bilgi ve özgün yorumlarla Doğu Avrupa'nın tarih, kültür ve coğrafyasının araştırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Eser, Türk tarihinin ve kültürünün de ana kaynaklarından birisidir. İslamiyet öncesi Türk inanç ve kültür dünyasına ışık tutması bakımından özellikle ayrı bir öneme sahiptir. Merak konusu olan bazı noktalara cevap bulunmuştur eserde.